

İŞSİZLİK KAVRAMI VE GELİŞEN ÜLKELER

Tahir BAŞTAYMAZ*

GİRİŞ

İşsizlik, sanayi devriminden günümüze kadar gelişmiş veya gelişmekte olan tüm ülkelerin en önemli sorunu olmuştur. Konuya bu derecede önem verilmesinin nedeni, yarattığı ekonomik ve sosyal sorunların çok yönlü oluşundan ileri gelmektedir.

Genel istihdam seviyesinin yüksek ve kararlı olduğu, işsizlik haddinin çok düşük düzeylerde seyrettiği ülkeler bile, gelecekte karşılaşılabilecekleri işsizlik sorunu nedeni ile kaygılanmakta, hatta diğer ülkelerdeki işsizlik ve yarattığı sorunlardan dahi rahatsızlık duymaktadırlar. Ülkeler arasında ekonomik ve politik birleşme ve yakınlaşmaların arttığı günümüzde bu durum daha açık olarak görülmektedir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, her türlü ekonomik girişimlerinde istihdam konusunu göz önünde tutmaktadırlar. Bu konu gelişen ülkelerde daha da büyük önem arz etmektedir. Yapılacak bir yatırımın istihdam yönünden yaratacağı etkiler diğer ekonomik etkilerden önce düşünülmektedir.

İşsizlik sorunu sadece ülkeler açısından değil fertler açısından da önem taşımaktadır. Hali hazırdaki işsizlerin yanında istihdamda bulunanlar üzerinde işsizlik korkusu insanların yaşayışını değiştirmekte, işsiz bulunanlar daha önceki ücretlerden daha aşağı ücretlerde çalışmaya mecbur olmaktadır¹. İstihdamdakiler ise sürekli tedirgin bir ortamda gelecek için karamsar duygular ile yaşama savaşı vermektedirler. Şüphesiz bu durum ekonomiyi olumsuz yönde etkileyecek, iş güvenliği, iş barışı, verimlilik artışları ve toplam ürün artışları tehlikeye girecektir. Bu bakımlardan konuya yalnızca bir gelir kaybı olayı olarak yaklaşmak sakıncalı olacaktır. W.H. Beveridge işsizliğin getirdiği tehlikeleri 1945'de yazdığı "Full Employment in a Free Society" adlı ünlü eserinde belirtmiştir². Beveridge eserinde işsizlikten doğan iki büyük tehlikeden bahseder. Birincisi, işsizlik, işsiz kalan fertte

(*) Araş.Gör.; Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

- 1 Prof.Dr. Nusret Ekin, *Gelişen Ülkelerde ve Türkiye'de İşsizlik*, İstanbul, 1971 s. 3.
- 2 William H. Beveridge, *Full Employment in a Free Society*, Newyork, 1945, s. 246.

faydasız, arzu edilmeyen insan olduğu hissini yaratması, ikincisi ise, insanların hayatına korkuyu ve bununla beraber nefreti getirmesidir. Aslında işsizlikten doğan tehlikeler çok çeşitli ve değişik boyutludur. Her biri ayrı ayrı incelemelerin konusunu teşkil edebilir.

Bizim burada incelemek istediğimiz konu, gelişen ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki farklı istihdam ve işsizlik kavramlarıdır. Diğer bir deyişle gelişmiş ülkelerde kullanılan tanım ve kavramların gelişen ülkeler yönünden ne derece geçerli olabileceği hususudur.

Yaşadığımız çağı hızlı bir değişim çağıdır. Yeni uluslar, hızla gelişen teknoloji, nüfus artışı, bilgi akışını hızlandıran haberleşmenin iyileştirilmesi, yeni fikirlerin ortaya çıkışı ve bütün bunlar içinde yaşadığımız dünyayı benzeri görülmemiş bir oranda değiştirmektedir. Birçok temel ekonomik ve sosyal kavram, günümüz fenomeninin analizinde artık uygun araçlar sunamamaktadır³.

Bu konuyu incelemek istememizin nedeni, ekonomik analizlerde sıkça kullanılan bazı göstergelerin doğruluk derecesi üzerindeki güvensizliğimizdir. Bu göstergelerin başında *açık işsizlik oranı* gelmektedir. Her türlü ekonomik analiz ve hesaplamaların doğruluk derecesi kullanılan göstergelere bağlıdır. Teknik nedenlerle hatalı göstergeler bizleri çok büyük yanılgılara götürebilir. Dahası kavramların gün geçtikçe anlamını yitirmesi veya değişik boyutlar kazanması bu konular üzerinde sürekli çalışmayı gerektirmektedir.

Konuya bilimsel açıdan bazı şüphelerimizi belirterek girmek istiyoruz.

A. İŞSİZLİKLE İLGİLİ TANIMLAR SINIFLANDIRMALAR VE İSTİHDAM

İşsizliğin günümüzde birçok tanımı yapılmış ve çeşitli sınıflandırmalar meydana getirilmiştir. Ancak bu tanım ve sınıflandırmalarda ülkenin yapısı, teorisenin dünya görüşü ait olduğu ülkenin yapısı, bu yapıya hangi sosyal sınıfın içinde yer aldığı ve konuya verdiği önem gibi faktörlerin etkisi vardır⁴.

İşsizliğin incelenmesi, ilk önceleri gelişmiş ve sanayileşmiş ülkelerde başlamıştır. Böyle bir gelişme çok tabidir. Bu sorunu ilk ve önemli derecede hisseden toplumlar bunun nedenleri, çeşitleri ve etkinliklerini incelemişler ve sonuçlarını tahmine çalışmışlardır. Bu inceleme ve araştırmaların sonucunda değerli eserler meydana getirilmiştir. Şurası bir gerçektir ki, her bilim adamı kendi ülkesinin içinde bulunduğu duruma göre açıklamalar yapmıştır. Mevcut eserlerin çoğu gelişmiş ülkelerin durumunu açıklamaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler ise, görünürde olmayan fakat potansiyel bir sorun olarak kendisini hissettiren istihdam ve işsizliği daha sonraları ele almışlardır. Aslında bilim adamlarının ilgileri daha çok gelişmiş ekonomi modelleri üzerinde

3 Jean Mouly; Employment: A Concept in Need of Renovation. International Labour Review, Vol. 116, No. 1, July-August 1977.

4 Dr. Berker Yaman, *Kalkınmakta Olan Ülkelerde İşsizlik Sorunu ve Çözüm Yolları*, Bursa 1977, s. 44.

dir⁵. Konuya bakış açıları ve olayları izah tarzları bu yöndedir. Gelişmekte olan ekonomi modelleri çok az bilim adamı tarafından araştırılmıştır.

İşsizlik ve istihdam konularında da bu böyle olmuştur. Konu gelişen ülkeler açısından incelenmeye ancak son çeyrek yüzyılda başlanmıştır. Burada gelişmiş ülkelerin ve Uluslararası Çalışma Örgütü'nün'de konuya ilgi göstermelerinin büyük katkısı olmuştur.

İşsizliği önce **AÇIK İŞSİZLİK, EKSİK İSTİHDAM, GİZLİ İŞSİZLİK, GELİŞEN ÜLKELERDE DİĞER İŞSİZLİK** kavramları olarak sınıflandıracamız ve bu sınıfların alt sınıflarını belirleyerek gelişen ülkeler açısından herbirini inceleyeceğiz.

1. Açık İşsizlik ⁶	2. Eksik İstihdam	3. Gizli işsizlik	4. Diğer işsizlik kavramları
1.2. Konjonktürel Devri işsizlik	2.1. Görülebilir Eksik İstihdam		4.1. Zorlu Meydana çıkarılan işsizlik
1.2. Mevsim işsizliği	2.2. Görülemez Eksik İstihdam		4.2. Yanıltıcı işsizlik
1.3. Teknolojik işsizlik			4.3. İhtiyari işsizlik
1.4. Bünyevi işsizlik			4.4. İşgücü tortusunun işsizliği
1.5. Arzı işsizlik			

Bu ayırım genel kabul görmüş bir işsizlik ayırımıdır. Daha farklı ayırımlar da yapılabilir. Konuyu gelişen ve gelişmiş ülkeler açısından inceleyeceğimiz için işsizliğin nedenlerine de kısaca değinelim.

Gelişen ülkelerde görülen işsizlik daha çok toplam efektif talep yetersizliğine dayandırılır. Özellikle endüstride başlıca iki şekilde ortaya çıkar⁷:

- İşverenleri, istihdam ettikleri işgücünün bir kısmını serbest bırakmaya veya işsaatlerini kısaltmaya zorlayan geçici talep yetersizliğinden doğan dönemsel işsizlik,
- Herhangi bir işkolunun etkinliğini azaltacak veya bir işgücü kategorisinin işten çıkarılmasına yol açacak şekilde üretim tekniklerindeki değişme nedeniyle ortaya çıkacak "teknolojik işsizlik" (fakat bunun her zaman gerçekleşeceği söylenemez).

Gelişen ülkelerde işsizlik, mahdut istihsal imkânları karşısında vukua gelen sür'atli değişmelerden veya sür'atle artan nüfus fazlasının mahdut istihsal cihazına sığdırılmayışından doğmaktadır⁸. *Yapısal ve kalıcı* bir nitelik arzeder.

5 Aynı Görüş Prof.Dr. Adam Runawicz, "Kalkınma Ekonomide Tarımsal İlerlemenin Başlıca Problemleri", (Çev. Tahir Baştaymaz) İktisat ve Sosyal Bilimler, Bursa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Temmuz 1982, C: III, S. 1, s. 63.

6 Prof.Dr. Sabahattin Zaim, *Çalışma Ekonomisi*, İstanbul 1977, s. 134.

7 Prof.Dr. Nusret Ekin, *Age*, s. 79.

8 Prof.Dr. Sabahattin Zaim, *Age*, s. 134.

Bu farkları yaratan gelişen ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki *ekonomik gelişme*, nüfus farklılığı, nüfus artış oranı, nüfusun sektörlere göre dağılımı, emek piyasalarının durumu vs. gibi nedenlerdir.

Gelişen ülkelerin en önemli özellikleri ekonomilerinin tarıma dayalı olması, endüstrileşmenin zayıf olmasıdır. Tarım ve endüstri arasında istihdam ve işsizlik farklılıkları arzeder. Gelişen ülkelerde nüfus fazla olmakla birlikte artış oranı da yüksektir. Bu sebeplerden dolayı her yıl emek piyasasına büyük miktarlarda işgücü katılmaktadır. Ekonomide istihdam artışı yeni katılanları masdememekte ve bu sebeple işsizlik sürekli ve yapısal bir sorun olarak devam etmektedir. Ülkeler arası sosyal farklılıklar da konunun diğer bir boyutunu teşkil etmektedir. Böylece gelişmiş ülkelerde ortaya çıkmış işsizlik kavramları gelişen ülkelerde tam bir sağlıkla kullanılamamaktadır.

1. AÇIK İŞSİZLİK

Genellikle iş imkânlarının mevcut olmayışından dolayı işgücünün katlanmak mecburiyetinde kaldığı ihtiyari olmayan boş gezerlik anlamına gelmektedir⁹. Diğer bir deyişle çalışma arzu ve iktidarında olduğu halde cari ücret seviyesinde iş arayıp da iş bulamayanların toplamıdır¹⁰.

Belli bir gün veya hafta zarfında, muayyen bir yaş grubunun üstünde bulunan aşağıdaki kategorilere dahil kişiler işsiz olarak kabul edilirler:

Pratik olarak; İşsizlik Sigortası için

— İş akdi sona erdiğinden, yahut geçici olarak tatil edildiğinden dolayı istihdamda elverişli hale gelen, herhangi bir işe sahip olmayan ve ücretli bir iş arayanlar,

— Daha önce hiçbir zaman istihdam edilmemiş veya bundan evvel statü durumu bağımlı olmayan, yahut tekaüt edilmiş, muayyen bir devre zarfında çalışmaya elverişli şahıslar,

— Muayyen devreye nazaran ileriki bir tarihte yeni bir işe başlamak hususunda anlaşma yapmış olup da, halihazırda bir işe sahip olmayan ve çalışmaya elverişli şahıslar,

— Geçici ve belirsiz müddetle ve kendisine herhangi bir ödeme yapılmadan tensikata tabi olanlar.

Bu tanıma göre aşağıdaki gruplara dahil şahıslar işsiz kategorisi içinde değildir;

— Halihazırda ücretli bir iş arayıp kendi hesabına bir işletme ve çiftlik kurmayı düşünüp, fakat henüz bunu organize etmemiş şahıslar,

— Daha önce ücretsiz aile yardımcısı olarak istihdam edilen ve halen bir işte çalışmayan bir ücret karşılığı iş aramayanlar¹¹.

Yukarıdaki işsizlik tanımının ortak özelliklerini ise şöyle sıralayabiliriz:

— Belirli bir yaş grubu içinde olmak,

9 Prof.Dr. Nusret Ekin, Age, s. 28.

10 Prof.Dr. Sabahattin Zaim, Age, s. 134.

11 International Labour Office, Employment and Economic Growth; Geneva, 1964, s. 13.

— Belirli bir süre çalışma gücünde olduğu halde gönüllü olmaksızın çalışmak,

— Bu süre içinde çalışma isteğinde olup iş aramak ve

— Bu süre içinde emeği ile gelir elde edememek,

Belirli bir dönemde yukardaki tanım ve özelliklere uyan kişilerin toplamı ile aynı dönemde istihdamda bulunanların toplamı oranından ekonomik gösterge olarak kullanılan işsizlik oranı bulunacaktır.

İşsizlik oranının tesbitinde çeşitli güçlüklerle karşılaşmaktayız. Sayılan özelliklerin tesbiti bazen mümkün olmamakta, ancak bazı varsayımlar altında tahmini ve yaklaşık değerlerin kullanılması kaçınılmaz olmaktadır. Böyle durumlarda bu oranın kullanılmasında da dikkatli davranılması gerekmektedir. Ülkeler arasında bu oranlar vasıtası ile karşılaştırmalar yapılması, başta kavram olmak üzere bu oranın bulunmasında kullanılan verilerin değerlendirilmesi ülkeden ülkeye farklılıklar göstermesi nedeni ile zorlaşacaktır.

Sayılan özelliklerden ilkinin tesbiti nüfus istatistiklerinin düzenli olup olmadığına bağlıdır. Belirli yaşlar arasındaki grubun belirlenmesinin yanında çeşitli tasniflerinin de yapılması gerekmektedir (Sektörlere, coğrafi dağılıma, kır-kent ayrımına göre).

İkinci özelliğin tesbiti işsizlik sigortasının bulunmadığı ülkelerde, (ki bu ülkeler genellikle gelişmekte olan ülkelerdir), son derece güçleşmektedir. Bu süre içinde gelir yoksunluğu herkesin katlanabileceği bir seçenek olmamaktadır. Ücret gelirinden başka geliri olmayan kişiler için işsizlik açlık anlamına gelecektir. Bu kişiler kısa süreli, üretken olmayan ve düşük gelirli işlerde çalışmaktadırlar. Böyle bir durumda bu kişileri işsiz olarak nitelendirmek teknik açıdan sakıncalar doğuracaktır. Çünkü bu süre içinde kişiler emekleri karşılığında az da olsa gelir temin etmişlerdir. Açık işsizlerin belirlenmesinde işsizlik sigortasının varlığı zorunlu olmaktadır. Bu kuruma başvuranların sayısı daha sağlıklı bir oran verecektir. Aksi halde iş değiştiren ve tam anlamı ile orda burda çalışanların tesbiti imkansız olacaktır ve bu kişilere sorulduğunda işsiz olduklarını ve iş aradıklarını söyleyeceklerdir. İş bulamama korkusu ile asgari ücretin altında değişik statülerde çalışanlar Sosyal Sigorta istatistiklerinde de görülmeyecektir. İşveren sigorta maliyetinden tasarruf etmek için yanında çalıştırdığı böyle kişileri çoğunlukla Sosyal Sigortalara bildirmeyecekler çalışanlar da işsizliğin varlığı ve düzenli bir işin zor bulunması nedeni ile fazla ses çıkaramayacaklardır.

Üçüncü özelliği tesbiti ülkede yaygın ve etkin bir şekilde çalışan İş ve İşçi Bulma Kurumunun varlığı ile imkân dahiline girecektir. Bu kurumun varlığı yanında işsizlik sigortası ile birlikte çalışması gerekmektedir. Bu sayede işi olmayan şahısların, gerçekten iş arayıp aramadıkları tesbit edilebilecektir.

Bu kurumların varlığında dahi dikkat edilmesi gereken hususlar bulunmaktadır. İşsiz olmak bazen fertler için onur kırıcı bir durum olarak değerlendirilebilir. Toplumda 19. yy.da işsizliği, insanların kabiliyetsizliğinden, geçimsizliğinden doğan boş gezerlik olarak kabul eden görüşün geçerli olması, fertleri resmi bir kurum aracılığına başvurmadan kendi olanakları ile iş bulmaya itecektir. Bunun tesbitinde tamamen sosyolojik yaklaşımlar gerekli olacaktır.

Bir kişinin işsiz sayılabilmesi için dördüncü özelliğın de gerçekleşmesi gerekecektir. Daha evvel bahsettiğimiz nedenlerle ve işsizlik sigortasının bulunmaması ile emeğın ücret dışı gelirlerinin olmadığı yerde bu gerçekleşme beklenmemelidir.

İşsizlik sigortasının bulunduğu yerlerde de işsizın dilenme durumuna sokulmaması gerekecektir.

Sayılan nedenlerle açık işsizlik oranı, gelişen ülkelerde genel istihdam durumunun yeterli bir ölçütü olmamaktadır. Bu göstergenin sağlıklı tesbitinin yanında diğer işsizlik çeşitlerinin ve oranlarının tesbiti gerekmektedir. Bunlar ise başta *Eksik İstihdam* olmak üzere gizli işsizliktir.

Örneğın, Latin Amerika'da ülkeler üzerinde yapılan araştırmalar sonunda yazılan bir raporda *AÇIK İŞSİZLİK ORANININ* yetersizliği şöyle açıklanmaktadır¹².

- Yapılan bir araştırma ve gözlemlere göre açık işsizlik ZENGİNİN LÜKSÜDÜR. Gelişmiş ülkelerde kullanılan aynı çeşit anketlerle emeğın açık olarak bol olduğu izlenebilen ve insanların devamlı bir iş için birbirleri üzerine yığıldığı kalabalık şehirlerde açık işsizlik oranının % 5 civarında bulunmasının istihdam durumunu veya sıkı bir emek piyasasını göstermemektedir.
- Gelişen ülkelerde işgücünün büyük bir bölümü kendi işinde çalışmaktadır. Bu oranın kendi işinde çalışanların meşguliyet derecesini layığı ile göstermemesi kullanışlılığını sınırlamaktadır.
- Araştırmada gelişen ülkelerdeki açık işsizlik oranı çok kararlı bulunmuştur. En dikkati çeken durum Porto Riko'dur. Yirmibeş yıldan daha uzun bir süre içinde, ki bu süre içinde Porto Riko ekonomisi yıllık % 8-10'luk bir hızla büyümüş ve istihdam durumu geniş bir halk kitlesi için iyileştirilmesine rağmen açık işsizlik oranı sadece % 14'den % 11'e düşmüştür. Böyle canlı bir ekonomik ilerlemenin, açık işsizlik oranı üzerindeki etkisizliği, genel istihdam durumunun bir ölçüsü olarak kullanışlılığı üzerinde daha fazla şüpheler yaratmaktadır.

Gelişen ülkelerde açık işsizlik, emeğın eksik değerlendirilmesinin ne tek, ne de en önemli şeklidir. İşsiz biri tamamen eksik değerlendirilmiş olarak mütalâa edilebilir. Fakat istihdam edilmiş birini de tamamen değerlendirilmiş olarak düşünülmemelidir. Şüphesiz eksik değerlendirilmiş olarak mütalâa edilebilir. Fakat istihdam edilmiş birini de tamamen değerlendirilmiş olarak düşünülmemelidir. Şüphesiz eksik istihdam açık işsizlik kadar önemlidir, fakat bu alanda yapılan araştırmalar fenomenin ölçülmesindeki güçlükler tarafından engellenmiştir.

1.1. Konjonktürel (Devri) İşsizlik:

Bu işsizlik çeşidi daha çok gelişmiş ülkelerde konjonktür hareketleri neticesinde ortaya çıkmıştır. Başta da belirttiğimiz gibi gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan işsizliğin esas nedeni toplam efektif talep yetersizliği idi. Toplam talebi etkileyecek her iktisadi olay sonunda istihdamda belirli bir rahatsızlık ortaya çıkacaktır. Bu ra-

12 Ernesto Kritz and Joseph Ramos; "The Measurement of Urban Underemployment; A Report On Three Experimental Surveys" *International Labour Review*, Vol. 113, No. 1, January-February 1976, s. 115.

hatsızlıklar sektörler itibarı ile farklılıklar gösterecektir bazı sektörler bu rahatsızlığı daha fazla duyarken bazıları dolaylı olarak hissedeceklerdir.

Konjonktürel işsizlik kendisini daha çok, üretim malları ve dayanıklı tüketim malları endüstrilerinde, madencilik ve inşaat sektöründe hissettirir. Yarı mamul mallar üreten ve yukarıda saydığımız sektörlerin girdilerini temin eden endüstrilerde, bu tür işsizlik dolaylı olarak ortaya çıkar.

Bu tür konjonktür hareketleri gelişen ülkelerde de ortaya çıkmaktadır. Tabii olarak istihdamda daralmaya yol açacak bu hareketler gelişmiş ülkelerdeki gibi açık işsizlik yaratmayacak, eksik istihdamın artmasına neden olacaktır. Örnek olarak inşaat sektöründe ortaya çıkacak bir durgunluk, bu sektörde çalışanları başka sektörlere itecektir. Bu sektörde genellikle informal sektör veya marjinal sektör dediğimiz sektör olacaktır. Zaten emeğin mevsimlik olarak çalıştığı veya diğer bir deyişle devamlı bir iş olarak benimsemediği bu sektörden seyyar satıcılığa veya tarımda çalışmaya yöneltecektir.

Görüldüğü gibi gelişen ülkelerde açık işsizliğin bir nedeni olarak görülen bu tür işsizlik gelişen ülkelerde eksik istihdamın bir nedeni olmaktadır.

1.2. Mevsim İşsizliği:

Mevsim işsizliğinin iki nedeni vardır: Bunlardan birincisi, hava şartları ve mevsim değişimleridir. Genellikle istihsalin arzına tesir etmekte ve mevsim işsizliğine neden olmaktadır. Örneğin tarımda, inşaatta, ilkel bir teknoloji ile çalışan kireç, tuğla gibi taş, toprak ve kum mamulleri sanayiinde ortaya çıkmaktadır¹³.

İkinci hedef ise tamamen taleple ilgilidir. Mamul arzı devam ettiği halde muayyen mevsimlerde o mamule olan talepte meydana gelecek değişime yine istihdam daralmasına yol açacaktır. Günümüzde çok büyük miktarlarda üretim yapan ve bu tür mamuller üreten sektörlerde görülmektedir. Aksi halde talepteki daralma mevsimlik olduğu için üretim devam edecek ve yeniden talebin arttığı dönemde diğer pazar olanakları araştırılarak bu tür dalgalanmalardan korunmaya çalışılacaktır.

Gelişmekte olan ülkelerde bu tür işsizlik birinci nedenden meydana gelmektedir. Çünkü bu ülkelerde tarımın milli ekonomide yeri ve önemi oldukça fazladır. Tarımsal üretimin bünyesi ile ilgili olduğundan hava şartlarının kötü gitmesi istihdamda rahatsızlıklar yaratacaktır.

Türkiye gibi işgücünde, tarımsal işgücünün % 72'yi bulduğu ülkelerde tarımdaki istihdamın önemli sorunu gizli işsizlik değil, bugünkü teknolojik seviyede tarımdan ayrılmayan, fakat yılın uzun bir süresinde kullanılmayan işgücü mevsim işsizliğidir¹⁴.

1.3. Teknolojik İşsizlik:

Bu işsizlik insan gücü yerine makina ikame edilmesinden ve işletme organizasyonunda ki gelişmeden ileri giden bir işsizliktir¹⁵. Artan yeni buluşların üretim ci-

13 Prof.Dr. Sabahattin Zaim, Age, s. 114.

14 Prof.Dr. Sabahattin Zaim, Age, s. 114.

15 Prof.Dr. Sabahattin Zaim, Age, s. 114.

hazına uygulanması sonucunda daha az emek gücü ile daha fazla üretimin sağlanmasının sonucudur. Daha evvel istihdam edilenler, yeni teknolojilerin uygulanması ile işsiz hale geldiklerinde yeniden eğitime tabii tutuluncaya kadar katlanmak zorunda kaldıkları işsizlik olarak da nitelendirilmektedir.

Bazı iktisatçılar teknolojik işsizliğin yapısal olduğu ve emeğin marjinal veriminin sıfır olması halinde söz konusu olacağı görüşündedirler. Buna dayanarak bazı iktisatçılar böyle bir tanım kabul edilirse "gizli işsizliğin" teknolojik işsizliğin en önemli tezahür şekli olarak nitelendirilmesi gerektiği görüşündedirler.

Gelişen ülkelerde teknolojinin gelişmesi istihdam üzerinde çeşitli tesirler yaratır. Başta daha evvel insan emeği ile yapılan işlerin otomasyon yolu ile daha az emek kullanılarak yapılması bir kısım işçiyi işten çıkarmayı gerektirecektir. Daha da önemli etkisi kendi işinde uğraşanların, küçük atölye tipi üretim yapımlarının üzerinde olacaktır. Yeni ve modern teknoloji ile rekabet edemeyen, maliyetlerin daha yüksek olduğu işletmeler kapanacak ve burada çalışanlar işsizlik tehlikesi ile karşılaşacaklardır.

Teknolojik değişimin istihdam üzerinde etkileri çeşitli faktörlere göre belirlenecektir¹⁶.

— Üretilen mala karşı talep elastikiyeti ne kadar yüksekse, ücret esnekliği ne kadar fazla ise malın yeni fiyatı ne kadar fazla düşerse teknolojik değişmeden doğacak işsizlik miktarı da o ölçüde az olacaktır.

— İşte uzmanlaşma ne kadar az ise, işçilerin yaş ortalaması ne kadar düşük ise teknolojik değişimin istihdam yönünden olumsuz etkisi o ölçüde düşük olacaktır. (Vasıf dizgizi-İşsizlik).

— "Mevcut" bir malın yeni yöntemlerle üretilmesi için uygulanan bir teknolojik değişmeye kıyasla, "Yeni" bir mal üretimi için kullanılan teknolojik değişme daha az işsizliğe yol açacaktır.

1.4. Yapısal İşsizlik:

Yapısal işsizlik bir iktisadi düzenin yapısında, çeşitli ekonomik faktörlerin meydana getirdiği bir işsizlik çeşididir. Toplumların iktisadi ve sosyal kültürel hayatlarında meydana gelen değişmeler sonucu ortaya çıkmaktadır. Örneğin terzi, ayakkabıcı ve fırın yerine, kundura fabrikaları, hazır elbise fabrikaları, ekmek fabrikalarının kurulması halinde buralarda çalışan ve yeni üretim şeklinde uydurulamayan kişilerin maruz kaldıkları işsizlik çeşidi bu tür işsizliktir¹⁷.

1.5. Arızı İşsizlik:

Arızı işsizlik bir toplumda emek arzı ve talebi arasında tam bir denge olduğu halde işçilerin kısa vadeli yer değiştirmesinden doğan bir işsizlik çeşididir. Bu işsizlik genellikle kısa süreli olduğu için arızı işsizlik veya fonksiyonel işsizlik şeklinde değerlendirilmektedir.

16 Prof.Dr. Sabahattin Zaim, Age, s. 114.

17 Prof.Dr. Sabahattin Zaim, Age, s. 153, 157.

Büyük ölçüde emek seyyaliyenin bir sonucu olan bu tür işsizlik ancak emek sosyaliyetinin sıfır olduğu zaman ortadan kalkacaktır. Bunun olması da hiçbir zaman istenmemektedir.

2. EKSİK İSTİHDAM (UNDEREMPLOYMENT)

İstihdam edilenlerin arasında *eksik istihdam*, emeğin temsil ettiği verimli kapasitenin harcanması anlamında *açık işsizlik* kadar hayati bir olaydır ve gelişen ülkelerde çok daha yaygındır¹⁸.

Bu alanda yapılan araştırmalar, olayın belirlenmesinin güç olması ve gözle görülmesinin zor olması diğer bir deyişle çok ayrıntılı anketler gerektirmesi nedeni ile engellenmiştir.

Son zamanlarda yapılan araştırmalarda klasik ikili ayırım (çalışan işsiz) terk edilerek emeğin eksik değerlendirilmesinin derecesi belirlenmeye çalışılmıştır. İstihdam edilmiş bir kişi belki eksik değerlendirilmiş olabilir. Çünkü bu kişi normal meşguliyeti olan bir işte çalışmayabilir (aralıklı çalışanlar) veya araştırmanın yapıldığı anda kişinin yaptığı iş onun potansiyel kapasitesini değerlendirmeyebilir (değişken gelirli çalışanlar) veyahut yaptığı iş onun deneyiminin ve vasfının tamamını değerlendirmenin büyüklüğü, işçinin yaptığı işin onun tam verimli kapasitesini kullanmadaki başarısı veya başarısızlığı olarak tanımlanır.

Bütün bu açıklamalardan sonra önümüze şu soru çıkmaktadır; çalışanların potansiyel verimli kapasiteleri nasıl hesaplanacaktır? Şüphesiz çalışanların potansiyel kapasitelerini belirlemek güçtür, fakat herhangi bir haftadaki potansiyellerinin en azından gelire ölçülen en yüksek üretim miktarına eşit olduğunu varsaymak gerçekçi olacaktır. Bu kişilerin en yüksek üretimleri veya gelirleri ile normal üretimleri veya gelirleri arasındaki fark, herhangi bir zamanda bu kişilerin potansiyel verimli kapasitelerinin değerlendirilmesinin kaba bir ölçüsünü verebilecektir.

Uluslararası Çalışma Örgütü Dokuzuncu Uluslararası Çalışma İstatikçileri Konferansında eksik istihdamla ilgili olarak aşağıdaki tanım tavsiye edilmiştir¹⁹.

"Eğer istihdamdaki bir şahıs, arzu ettiği ve yapmaya muktedir olduğu halde, halen çalıştığından daha fazla çalışmıyor ise, yahut bir şahıs üretimin daha gelişmiş şartları altında çalıştığı veya başka bir mesleğe geçtiği zaman, istihdam edilen bu şahsın geliri ve produktivitesi yükseliyorsa, bu takdirde eksik istihdam vardır denilebilir".

Bu tanıma göre eksik istihdamı ikiye ayırıp inceleyebiliriz:

1) *Görülebilir Eksik İstihdam* (visible underemployment): Bu tip istihdamın esas özellikleri, çalışma sürelerinin normal çalışma devrelerinden daha kısa olması ve fertlerin arzuları dışında böyle çalışmaya mecbur kalmalarıdır.

2) *Görülemez Eksik İstihdam* (invisible underemployment): Bu kategorinin esas özelliği ise ferdin çalışma süresinin aşırı derecede kısa olmamasına rağmen, gelirlinin aşırı şekilde düşük olması, yahut çalıştığı işin niteliği, onun kapasitesini ve vasfını tam bir şekilde kullanmasına imkân vermemesidir.

18 Ernesto Kritz ve Joseph Ramos, Agm, s. 117.

19 Prof.Dr.Nusret Ekin, Age, s. 32.

Emeğin eksik değerlendirilmesinin farklı biçimlerini ortaya çıkarmak için istihdam edilmiş kişileri aşağıdaki şekilde sınıflandırmak yerinde olacaktır²⁰.

- a) Dağınmık ve değişken gelirli çalışanlar
- b) Değişken gelirli devamlı bir işte çalışanlar
- c) Kararlı bir geliri olan devamlı bir işte çalışanlar.

Bu üç grup arasındaki ortalama gelir farkları, onlar arasında sadece sözde olan farkları değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik farkları da ortaya koymaktadır.

İlk grup, hayatlarını devam ettirmek için önlerine gelen herhangi basit bir işte çalışan vasıfsız ve işsizliğin sınırında olan işçilerden oluşmaktadır. İkinci grup kendi işinde çalışan veya *informel sektör* dediğimiz genellikle küçük firmalarda parça başına çalışan işçilerden oluşmaktadır. Üçüncü grup ise, esas olarak geniş modern kuruluşlarda aylıkla çalışanlardan oluşmaktadır.

2.1. Düzensiz (Aralıklı) Çalışanlar:

Bazı çalışanlar öyle aşırı derecede eksik değerlendirilmişlerdir ki, bunlara çalışıp çalışmadıkları sorulduğunda çalışmadıkları ve iş aradıkları cevabını vermektedirler. Fakat bu kişiler daha yakından incelendiğinde o süre içinde bir miktar gelir elde ettikleri görülür. İstihdam araştırmalarının normal pratiğine göre bu kişileri istihdam edilmiş olarak sınıflamak zorundayız. Şurası açıktır ki, bu kişiler gerçekten işsizdirler. Fakat aileleri için beslenme, giyinme, barınma zorunluluklarından dolayı düzensiz ve marjinal produktiviteli herhangi basit bir işi üstlenmeye zorlanmaları, açık işsizliğin herkesin katlanabileceği bir seçenek olmaması hakkındaki görüşlerimizi doğrulamaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre düzensiz çalışanların çoğunun nisbi olarak düşük seviyede eğitim gördükleri görülmektedir. Bu kişiler işsizliğe daha fazla eğilimlidirler. Bu kişilerin durumu, işin düzensiz oluşundan dolayı başkasının keyfine tabi olmalarıdır. Düzensiz çalışanları potansiyel kapasitelerine göre % 50 eksik değerlendirildiğini söylemek abartma olmayacaktır.

Birçok düzensiz çalışanlar sonunda kapasitelerinin tamamını kullanabilecekleri düzenli bir iş bulmaktadırlar. Düzensiz çalışma genellikle herhangi bir işçinin sürekli durumu değildir, fakat bir çoğunun geçirdiği geçici bir durumdur. Bununla beraber, her zaman işgücünün belirli bir miktarının fayda derecesi düşük, düzensiz çalışanlardan oluşması, bu durumu sürekli sosyal ve ekonomik sorun haline getirebilmektedir.

2.2. Değişken Gelirli Çalışanlar (İnformal sektör):

Açık işsizlik haddindeki farklılıklar, kendi işinde çalışanların veya yaptıkları işin üzerinden para alanların istihdam durumlarındaki değişiklikleri gereğince temsil etmemektedirler. Örnek olarak satış elemanı, berber veya su tesisatçısının istih-

20 Bu sınıflama Latin Amerika ülkelerinde yapılan araştırmalarda kullanılan bir sınıflamadır. Daha fazla bilgi için Bkz. Ernesto Kritz, Joseph Ramos, "A Report on three experimental survey", *International Labour Review*, January-February, 1976, s. 115.

dam durumundaki bir kötüleşme, azalan satışlardan, azalan saç kesiminden veya azalan iş tekliflerinden etkilenmektedir. Bu gibi çalışanların hizmetlerine olan talep-
teki düşüş, istihdamdan çok düşen gelirleri yansıtabacaktır.

Bu gibi çalışanlar için tam istihdam, her zaman tam kapasitelerini kullanarak
üretebilecekleri bir iş anlamına gelmektedir. Bu işi buldukları sürece eksik istihdam-
dan kurtulmuş olacaktırlar.

2.3. İstikrarlı Gelirli Çalışanlar (Modern sektör):

Biz genellikle bu kişileri istihdam edilenler içinde emeğin değerlendirilmesi-
nin en yüksek derecesini temsil ettiğini kabul etmekteyiz. Yine de bu grup işlerde
çalışanlar birçok yönden eksik değerlendirilmiş olabilir. Gerçi böyle eksik değer-
lendirmenin derecesi kural olarak önemli sayılmayacaktır.

3. GİZLİ İŞSİZLİK (DISGUISED UNEMPLOYMENT)

Gelişen ülkelerin istihdam yönünden, eksik istihdam kadar önemli diğer bir
özelliliği de gizli işsizliktir. Gizli işsizliğin incelenmesi 1900'li yıllara kadar uzanır.
Ünlü Alman Sosyal Siyasetçi O.Z. Südenhorst daha 1911 yıllarında yazdığı "Sozial-
politik" adlı eserinde "gizli işgüçlerinden" bahsetmektedir. Fakat Prof. Südenhorst
gizli işgüçleri ile kastettiği istihdam dışı bulunan ve faal olmayan nüfustur.

Gizli işsizlik kavramı ilk defa sanayi sektöründe ele alınmıştır. J. Robinson
depresyon dönemlerinde işsiz kalan bazı işçilerin mesleklerine nazaran daha az ve-
rimli sahalarda çalışma olayı olarak açıklamıştır. Bu anlamı ile eksik istihdam kav-
ramına yaklaştırılmış bir kavramdır. Gelişen ülkeler açısından ise J. Robinson'un
tanımı gerçekleri yansıtmayacaktır. Gelişen ülkelerdeki farklılık daha evvel hiçbir
zaman üretken bir istihdam imkanına kavuşamamış işgücünün durumudur.

Gizli işsizlik istihdam edilmiş nüfus içinde bulunmakta ve kavram olarak
eksik istihdam ile karıştırılabilen bir özellik taşımaktadır.

W. Arthur Lewis, T.W. Schultz ve D.R. Gadriil gibi ünlü iktisatçılar 1951 yılın-
da Birleşmiş Milletler için hazırladıkları raporda, şartların "ceteris paribus" olması
halinde, tarım işgücünün marjinal hasılasının sıfır olması gizli işsizlik tarifi olarak ka-
bul etmişlerdir. Diğer bir deyişle bir sektördeki istihdamdan bir kısım işgücüne çek-
tiğimiz zaman toplam üretim aynı kalıyorsa bu işçiler gizli işsiz olarak kabul edile-
ceklerdir. Aslında gizli işsizliğin varlığı geniş ölçüde kendini bir tanım sorunu olarak
ortaya koymaktadır²¹.

Gizli işsizliği fertler arasından araştırmak, kimin gizli işsiz olduğunu belirle-
mek oldukça zor olacaktır. Ancak sektörler itibarı ile gizli işsizlik global olarak araş-
tırılabilecektir. Tarım sektöründe kimin üretime katkıda bulunmadan çalışır gibi
göründüğünün tesbiti daha da güç olacaktır. Düşük verimle çalışmaları ise eksik iş-
tihadam ile gizli işsizlik kavramlarının birbirine karıştırılmasına neden olacaktır. Bu
yüzden eksik istihdam araştırmalarının daha mantıklı ve daha verimli olacağı kanısın-
dayız.

21 Prof.Dr. Nusret Ekin, Age, s. 49.

Ülkemizde de gizli işsizliğin önemli boyutlara ulaştığı söylenmektedir. 1977 de tarımsal istihdam içinde 740.000 kişinin gizli işsiz olduğu kalkınma plânlarında kabul edilmiştir²². Bu alanda verilen rakkamların gerçekleri yansıtmadığı kanısındayız. Yapılan araştırmaların yetersizliği, uygulanan anketlerin eksikliği gerçeğin ortaya çıkarılmasına yetmemektedir. Bu kişilerin gerçekten gizli işsiz mi, yoksa eksik istihdam edilmiş mi oldukları tartışılabilir. Kanımızca gizli işsizlik rakkamı içinde belirli bir miktar eksik istihdam edilmiş işgücü bulunmaktadır.

Yani bu kitleyi tarımsal istihdamdan çektiğimizde üretim muhtemelen düşecektir. Tarım sektöründe çalışanlar genellikle kapasitelerinin tamamını kullanamamaktadırlar. Gizli işsiz olarak kabul edilen kitle istihdamdan çekildiğinde diğer çalışanlar çok daha müessir çalışmaları gerekmektedir ki bu sayede üretimin genel seviyesi düşmesin²³ fakat bunun gerçekleşmesi mümkün olamayacaktır, çünkü faal mevsimlerde şehirden tarım alanlarına işgücü akınının olduğu bir ülkede tarımda istihdam edilmiş bulunanların bir kısmının hiçbir iş yapmadığını yani üretime katkıda bulunmadığını söylemek kanımızca yanlış olacaktır.

Şurasını bir daha belirtelim ki, elimizde ciddi verilerin olmaması, hatta eksik istihdam ve gizli işsizliği araştırmaya yönelik özel araştırma metodlarının geliştirilmemiş ve uygulanmamış olması nedeni ile söylediklerimiz bir öngöründen veya bilimsel kuşkudan öteye geçemeyecektir.

Son olarak, gizli işsizlik ülkemizde sanayi sektöründe de mevcut olmaktadır. Bilhassa Kamu İktisadi Teşebbüslerinde politik etkilerle veya artan işsizlik kaygusu ve yaratacağı sosyal bunalımları, önlemeye yönelik politikalar sonucu aşırı istihdam, genel istihdam politikası içinde benimsenebilmektedir. İşsizliğin arttığı dönemlerde bu durum daha da açık olarak görülebilmektedir. 1980 öncesinde K.İ.T.'lerin içinde bulunduğu durum buna güzel bir örnek teşkil etmektedir.

4. GELİŞEN ÜLKELERLE İLGİLİ DİĞER İŞSİZLİK KAVRAMLARI

Gelişen bir ekonomide, ekonomik ve sosyal durumların hızla değişmesi ve mevcut kavramların olayların açıklanmasında yetersiz kalması sonucunu doğurmaktadır. Yeni yeni işsizlik tipleri ortaya çıkmaktadır. Labini bu ülkelerdeki istihdam sorunlarını ifade etmek üzere "istikrarsız istihdam" (precarious employment) tabirini kullanmaktadır²⁴. Böyle ülkelerde istihdamdakiler ile işsizler arasında kesin ayrımların yapılamaması, istihdam içinde belirli kategorilere girenlerin heran değişim içinde olması olayları açıklamada ve tesbitte güçlükler yaratmaktadır.

Diğer yandan gelişen ve gelişmiş endüstri toplumlarında işsizlerin korunması tedbirlerini örneğin işsizlik sigortasını istismar etme yoluyla ortaya çıkan bazı işsizlik halleri tesbit edilmiştir. Ülkemize has bir işsizlik çeşidi ile bazı iş yasalarının neden olduğu işsizlik çeşididir. Kıdem tazminatının işsizlik sigortası ve istihdam güvencesi fonksiyonu gördüğü gerekçesi ise aşırı derecede geliştirilmesi ve bu yükün işletmeler için taşınmasının zorlaşması neticesinde kıdemli ve yüksek işçilerin işten

22 D.P.T. Yayın No. 1664, s. 25.

23 Prof.Dr. Nusret Ekin, Age, s. 50.

24 Prof.Dr. Nusret Ekin, Age, s. 79.

çıkarılması sonucu karşılaştıkları durum buna en iyi örnektir. Bir diğer nokta da belirli bir miktar kadın işçinin üzerinde işçi çalıştırmasının işveren yüklediği külfetten kurtulma amacı ile yaratılan suni işsizliktir. Bu çeşit işsizlik yapısal (structural) karakter taşımasına rağmen özel işsizlik tipi veya ülkemize has işsizlik çeşidi olarak ele almaktayız.

4.1. Zorla Meydana Çıkarılan İşsizlik (Aşırı İstihdam):

İşverenlerin bazı maliyetlerden kurtulmak için, yeni işçiye ihtiyacı olmasına rağmen elindeki işçileri fazla mesai yaptırarak emek talebini karşılama halini ifade etmektedir.

4.2. Yanıltıcı İşsizlik:

İşsizlik Sigortasına veya İş ve İşçi Bulma Kurumuna başvuran işsizlerin gayri kanuni olarak çalışmaları durumudur.

4.3. İhtiyari İşsizlik:

Bu tür işsizlik ise iş ve işçi bulma kurumunun teklif ettiği işleri çeşitli nedenlerle kabul etmeyerek geri çeviren, çalışmaya isteksiz kişilerin yol açtığı bir işsizlik çeşididir.

4.4. İşgücü Tortusunun İşsizliği:

Bunlar fiziki maluliyet, sıhhi arızalar, çok eksik mesleki bilgiler, yaşlılık yüzünden hareket kabiliyetleri olmayan ve genel olarak çalıştırılmaları güç kimselerin durumudur.

SONUÇ

Geleneksel "İstihdam ve İşsizlik" kavramları, ülkelerin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapılarındaki kapsamlı farklılıklar ve bu yapılardaki hızlı değişim süreci nedeniyle genel bir geçerliliğe sahip olmaktan giderek uzaklaşmaktadır. Bu bakımdan özellikle gelişmekte olan ülkelere özgü çalışma koşullarını açıklayabilecek yeni kavramların geliştirilmesi ve bunların bir dizi ampirik çalışmalarla test edilip genellemeye yönelik çıkarımlar yapılması, alanda önemli bir katkıyı belirleyecektir.

Bu sorunu tartışmaya açmamızın ana nedeni, açık işsizlik haddini, genel istihdam durumunun bir göstergesi olarak ele alan geleneksel yaklaşımın geçerliliğini giderek yitirmesinden temellenmektedir.

Şöyle ki;

1- Açık işsizlik haddi, gelişen ülkelerde genel istihdam durumunun yetersiz bir ölçüsüdür. Buna göre düşük bir işsizlik haddi her zaman sağlıklı bir istihdam durumunu göstermeyecektir. Ekonomik analizlerde daha başka verilere ihtiyaç duyulmaktadır.

2- Eksik istihdam gelişen ülkelerde açık işsizlikten daha yaygın bir işsizlik çeşididir. Dahası emeğin temsil ettiği verimli kapasitenin israfı bakımından gelişen ekonomiler için çok daha ciddi bir olaydır. Bu kadar ürkütücü olmasının nedeni,

olayın tanınmasının ve ölçülmesinin güçlüğü nedeniyle sinsi bir karaktere sahip olmasındandır.

3- Açık işsizlik, ancak eksik istihdam edilmişlerin büyük bir miktarının absorbe edilmesinden sonra düşecektir.

4- Eksik istihdamda gözden kaçırılmaması gerekenler, kendi içinde çalışanlar ile geçici ve düzensiz çalışanlar olmalıdır. Bu alanda informal sektör analizleri yerinde olacaktır. Çeşitli perakende mal satanlarla seyyar satıcılar ve çeşitli hizmet arz edenler arasında istihdam araştırmaları yapılmalıdır. Zaman zaman kamuoyunda tartışılan "diplomalı işsizler" ülkemizin bir gerçeği olarak eksik istihdamın bizler açısından acı bir örneğini teşkil etmektedir. İhtiyacın üzerinde eleman yetiştirilmesi bu gibi sonuçlar doğuracaktır. Eğitim plânlarında bu hususun dikkate alınması gerekmektedir. Bu alanda en güzel örneğin eczacılık öğrenimi teşkil etmektedir. Büyük şehirlerde adım başı eczaneye rastlanması, uzun ve zahmetli bir çalışmayı gerektiren böyle bir eğitimin salt perakende mal satan kişiler yetiştirme düzenine indirgenmesi ülkemize yarar getirmeyecektir.

5- Kamu İktisadi Teşebbüslerinde eksik istihdam açık işsizlik kadar ekonomimize yük olmakta ve istihdam sorununa kesinkes çare olamamaktadır.

6- Sanayi sektöründe istihdamın daralması, sürekli iş imkânlarının azalması ve köyden kente göç olayı ile birlikte ele alındığında işgücünün, marjinal sektörlerde birikmesine yol açmaktadır. Başka alanlarda sağlıklı istihdam olanaklarının yaratılmaması sonucu toplum kesimleri kendi kendilerine istihdam yaratma gerçeğini duymalarının ve hem kendilerini hem de kurulu (yerleşik) işletmeleri marjinal konuma sokmaları biçiminde bir olguyu gündeme getirmektedir. Çoklukla fırsatçı ve spekülasyonlu etkinliklere yönelen bu kesim; sağlıklı istihdam koşulları yaratamayan az gelişmiş ülkelerde yer almaktadır.

Artan bakkal manav sayısı, işportacılığın çoğalması, seyyar milli piyango satıcılığı v.b. gibi olgular istihdamda sağlıksız gelişmenin açık işaretleridir. Diğer bir deyişle marjinal kesimin gelişmesi ya da üretken alanlar dışındaki istihdamın artması enflasyonun bir nedenini teşkil etmektedir. Ekonomide daha fazla mal üretmeden böyle kişilerin artan gelirleri ile mal talepleri fiyatlar genel seviyesinin artışına neden olmaktadır.

Prof.Dr. Nusret Ekin'in belirttiği gibi "sigarayı paketle sattırmak yerine, teker teker sattırmak istihdam sorunu için geçerli bir yol değildir".

7- Tarım sektöründe gizli işsizlik araştırmaları yapılmalıdır. Tarımda nadas alanlarının daraltılması ve tarım alanlarında birden fazla ürün yetiştirilmesi bu sektörde istihdamın artırılmasında yararlı olabilecektir.

8- KİT'lerde uygulana gelen istihdam politikası ile sanayide ve hizmet sektöründe gizli işsizliğe yol açılmıştır. Bu durum ülkemize en az işsizlik kadar zarar vermiştir.

9- Yurt dışı istihdam olanaklarının araştırılması ve yaratılması geçici önlemler veya çözümler olarak kabul edilmelidir. İşsizliğin kesin çözümleri ülke içinde, ülkenin üretim potansiyeline katkıda bulunacak yatırımlarla birlikte düşünülmelidir. Ayrıca yurt dışında çalışan ve yaşayan vatandaşlarımızı da dikkate alan ve bunların tasarruflarıyla ve devletin olanaklarını üretken yatırımlarda değerlendiren istihdam yaratıcı projelere ağırlık verilmelidir.